
Thomas Thiel

Elhalasztott világvége

Achim Landwehr: Geburt der Gegenwart. Eine Geschichte der Zeit im 17. Jahrhundert (Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 2014, 445 oldal) című könyvének bemutatása

Ha közelebbről szemügyre vesszük a négyszáz évvel ezelőtti sajtótermékeket, az a benyomásunk támad, hogy a hírek terén a korabeli média az elmúlt év eseményeit adja közre, az időjárás-előrejelzések viszont nem csupán néhány napra, hanem a következő tizenkét hónapra szólnak. Ám abban az időben ez bevett gyakorlatnak számított, és senki sem zavartatta magát különösebben amiatt, hogy a nagyvilág híreiről csak ilyen tekintélyes késéssel értesül. A kor legfontosabb médiuma a kalendárium volt; egy kurrens sajtóorgánium, amelynek segítségével bepillantást nyerhetünk abba, hogyan gondolkodott a 17. század a maga helyéről az időben. A múltnak ebben az elképzelésben sziklaszilárd tekintélye volt, a jövőre nézve pedig nem volt helye találgatásoknak. A jelen az örökkévalóság szemszögéből nézve nem volt egyéb az utolsó ítélethez vezető tranzitívonalnál.

Achim Landwehr történész azzal kezdi *Geburt der Gegenwart. Eine Geschichte der Zeit im 17. Jahrhundert* (A jelen születése: az idő története a 17. században) című könyvét, hogy egy pillantást vet arra az 1717-ből származó kalendáriumra, amely IV. János Miksa Emánuel, Preysing-Hohenaschau grófja tulajdonában volt. A kor szokásaihoz képest rendhagyó módon a kalendáriumban egy különálló, az olvasó/tulajdonos saját jegyzetei számára szabadon hagyott oszlopot is találunk. A kalendáriumok ebben az időben tele voltak asztrológiai, egészségügyi és más jellegű információkkal, kedvező időpontokat ajánlva nemcsak a vetésre, hanem a köpölyözésre

vagy az érvágásra is. A személyes megjegyzések, jegyzetek számára nem maradt hely. Úgy tűnik, hogy a gróf nem tudott mit kezdeni a szokatlan kiváltsággal: ott, ahol az olvasói megfigyelések, tervek, jegyzetek állhattak volna, üresség tátong.

A zárt világból a nyílt láthatár felé

A könyv bemutatja, hogyan vette birtokba még ugyanez az évszázad az addig háttérbe szorított jelent. Elméleti szinten Landwehr egy olyan jellel foglalkozik, amely nem csupán vékony választóvonal múlt és jövő között, hanem komplex kapcsolási pont, amelyben minden pillanatban újra és újra eldől, hogyan következzenek egymás után az időbeli lépcsőfokok. Az idő Landwehmnél egy többretegű kulturális tárgy, amelyet nyújtani, sűríteni és gyorsítani lehet. A mi modern értelemben vett időérzékelésünket a newtoni fizikából átvett időmeghatározás uralja, mely szerint az idő egy homogén, feltartóztathatatlanul előre haladó folyamat. Ez azonban egy viszonylag új koncepció, és csak egy konstrukció a sok közül.

Reinhart Koselleck (1923–2006) német történész nagyhatású nyeregkor (Sattelzeit) hipotézise szerint az 1750–1850 közötti időszakban jelentős átalakulásra került sor. A középkor statikus rendje felbomlott, az idő érzékelése dinamikussá vált. A korszakon belül a francia forradalom számít döntő fordulatnak és katalizátornak; a modern művészetben később ment végbe az átalakulás. Achim Landwehr ugyanakkor a 17. századra datálja ezt a fordulatot. Ez nem mondható forradalmi átértelmezésnek, de abban a koncentrált formában, ahogy Landwehr az átalakulást leírja, mégis lenyűgöző. A század elején a jelen még a keresztény egyházak szilárd ellenőrzése alatt áll. John Lightfoot, a Cambridge-i Egyetem alkancellárja 1642-ben kiszámította, hogy a teremtés hat napjához hatezer évre volt szükség, amelyből négyezer év telt el Krisztus születése előtt. Az utolsó ítéletre tehát, gondolták sokan, a 2000.

évben kerülhet majd sor (vagy – Isten kegyelméből – esetleg kicsit korábban). Az apokalipszishez vezető menetrend bámulatosan pontos volt. James Ussher ír kronológus például pontosan október 23-át jelölte meg a teremtés első napjaként. Még azt is tudni vélték, hogy melyik napon szállt be Noé a bárkájába. A jelent ezekben az elképzelésekben beárménykolták az utolsó időről szóló képzetek. Bármerre nézett az ember, a hanyatlás jeleit vélte látni.

Átépités a múlt katakombáiban

A változásban, ami ekkor bekövezt, számos tényező játszott szerepet. Az 1600 körül rendszeressé váló könyvnyomtatás révén a jelen fokozatosan tömör szerkezetre tett szert. Az 1688-as *Querelle des Anciens et des Modernes* (Régiak és újak küzdelme), a hagyományok tisztelete és a haladástudatosság közötti végső és döntő csata a modernisták győzelmével ért véget. Ettől kezdve differenciálódik a múlt, illetve a múlt jelenre gyakorolt hatásának értelmezése. A történetírás kezdi megkülönböztetni az elsődleges forrásokat és az utólagos beszámolókat. A hagiográfiai történelem helyébe a forráskritikus történetírás lép, amely már nem az isteni akarat megnyilvánulásaként, hanem emberi alkotásként értelmezi a történelmet.

Landwehr a változás számtalan jelét sorolja fel. A leszármazási táblázatok rövidebbek lesznek. Az ingaórák szinte elmaradhatatlan kellékeivé válnak a mindennapi életnek. A valószínűségszámítás és a statisztika alternatív jövőkonceptiókat alakít ki. Hogy mennyire fontos az idő követése, azt Daniel Defoe *Robinson Crusoe* című regénye is jól példázza. Az 1659-ben hajótörést szenvedett főhős egyik első cselekedete az, hogy egy póznát állít fel egy táblával, amelyre naponta egy-egy ro-

vást metszve követi az idő múlását. Egyre többen gondolták úgy, hogy az Apokalipszis késhet, vagy akár be sem következik.

Valamivel kevesebb tájékoztatást kapunk az átalakulás mélyebb rétegeiről. Landwehr utal a Föld keletkezésének elméletére. A földtani rétegek szerkezetének tanulmányozása szétfeszítette a teremtés történetének hagyományos időkeretét, világossá téve, hogy hatezer év nem lehetett elég bolygónk kialakulásához. Ugyanekkor a Biblia-kritika kiderítette, hogy a Szentírás különböző időkben készült részekből összeállított szövegkonglomerátum. Landwehr ugyanakkor csak röviden és felületesen foglalkozik a talán legmélyebb fordulóponttal, a természettudományos forradalommal. Arról alig esik szó, hogy az elméleti kíváncsiság és a kísérleti kutatás emancipációjával a valóság radikális átalakítása járt, amely messzemenő következményekkel bírt a modern haladástudat kialakítására.

Mindez azonban nem befolyásolja Landwehr következtetését: a múlt és a jövő közötti kapcsolat annál nyitottabbá vált, minél nagyobb jelentőségre tett szert a jelen. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a jövőt nem lehet közvetlenül a múltból levezetni. Az egyén a saját ideje urává vált. Landwehr ezekből a gondolatokból egy eredeti definíciót vezet le: a lineáris fizikai időtől eltérően a jelen még befolyásolható, ekkor még határozottan és döntően lehet hatni a dolgok menetére. A múlt ott kezdődik, ahol ez a hatás már nem érvényesül. Az elegancia, amellyel Landwehr ötvözi a történelmi tényeket és az elméleti reflexiókat, igazi élménnyé teszi a könyv olvasását.

(*Die Zeit*)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Dinnyés László Tibor nyugállományú dandártábornok, Aszód

Dr. Egri Zoltán egyetemi adjunktus, Szarvas
Faragó Péter közvélemény-kutató, Budapest
Hérány Ferenc filozófus-doktorandusz,

Szegedi Tudományegyetem, Szeged
Kapronczay Károly történész, Budapest
Kóré András politológus, Zalaegerszeg
Szegedi László történész, Rimaszombat
Varga Csaba jogászprofesszor, Budapest